

ЛЕКСИКОЛОГІЯ ТА ФРАЗЕОЛОГІЯ

Сушко О.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Довгоспинний Я.

– студент IV курсу факультету спеціальної освіти Донбаського державного педагогічного університету

УДК 811.161.2'06'373.7

РОЛЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ СЕМАНТИКИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ В ПРОЦЕСІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ

У пропонованій статті описано роль фразеологічної семантики художнього тексту в процесі пізнання навколишнього світу. Зазначено, що в науковій літературі дослідження докільля за допомогою вербальних засобів кваліфікують через поняття мовної картини світу, а мовна картина художнього твору є неоднорідною за своєю структурою, що пояснюється її призначенням – відтворити особливості пізнання світу автора й персонажів, виявляючи при цьому специфіку індивідуального й колективного мовотворення.

Ключові слова: фразеологічна семантика, вербалізація, мовна картина світу, художній текст, фразеологізм.

Сушко О.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

Довгоспинный Я.

– студент IV курса факультета специального образования Донбасского государственного педагогического университета

РОЛЬ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ СЕМАНТИКИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА В ПРОЦЕССЕ ВЕРБАЛИЗАЦИИ ПОЗНАНИЯ ОКРУЖАЮЩЕГО МИРА

В предлагаемой статье описывается роль фразеологической семантики художественного текста в процессе познания окружающего мира. Отмечено, что в научной литературе исследования окружающей среды с помощью вербальных средств квалифицируют через понятия языковой картины мира, а языковая картина художественного произведения является неоднородной по своей структуре, что объясняется ее назначением – воспроизвести особенности познания мира автора и персонажей, проявляя при этом специфику индивидуального и коллективного речеобразования.

Ключевые слова: фразеологическая семантика, вербаллизация, языковая картина мира, художественный текст, фразеологизм.

Sushko O.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

Dovgospyny Ya.

– Bachelor's Degree Programme Student, Department of Special Education, Donbas State Teachers' Training University

THE ROLE OF PHRASEOLOGICAL SEMANTICS OF A LITERARY TEXT IN THE PROCESS OF VERBALIZATION OF COGNITION OF THE SURROUNDING WORLD

The article describes the role of phraseological semantics of a literary text in the process of cognition of the surrounding world. It is noted that in the scientific literature research through verbal means qualify through the notion of linguistic picture of the world and language picture of the artwork is heterogeneous in its structure, due to its purpose – to reproduce the distinctive knowledge of the world of the author and the characters, showing the specificity of individual and collective speech production which lie.

Key words: *phraseological semantics, verbalization, language picture of the world, artistic text, phraseology.*

Постановка проблеми. У наукових дослідженнях останніх десятиліть поширеною є думка про те, що наука про мову змінила свої пріоритети в напрямку осмислення й вивчення процесів пізнання світу людиною – носієм мови. Не викликає сумнівів, на наш погляд, думка мовознавців про те, що досвід світосприйняття має вербальний характер, оскільки процес пізнання відбувається через посередництво мови. Це дозволяє розглядати вербальну комунікацію у вимірі людської діяльності крізь призму її різнобічних виявів: морально-етичних, психологічних, соціальних тощо.

Одним із важливих аспектів досліджень на теренах лінгвістичної науки є взаємозв'язок мови й свідомості, мислення й діяльності людини, адже «складність мови як явища, її позиція в системі цінностей людини, багатоманітні зв'язки людини зі світом, які виражаються через мову і в мові, зумовлюють те, що на різних етапах розвитку наукового пізнання, у різних наукових традиціях дослідники зверталися до тих чи тих сторін цього явища, характеризували окремі його складники й аспекти і не могли вичерпати знання про нього» [2, с. 5].

У цьому контексті можна розглядати мову як засіб пізнання, за допомогою якого фіксується наше знання про внутрішній і зовнішній світи, яке з часом стає надбанням інших. Тому важливим є розуміння сприйняття світу як пізнавальної та мовної моделей, що дає можливість науковцям досліджувати специфіку взаємовідношення мови й мислення в процесі пізнання навколишньої дійсності; простежувати роль мови у формуванні розуміння світу у свідомості особистості; більш повно аналізувати вплив навколишньої дійсності на людську свідомість.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у вивчення особливостей довкілля засобами мови зробили українські науковці-лінгвісти А. Белова, Є. Бондаренко, К. Голобородько, І. Голубовська, Т. Д'якова, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, В. Калашник, В. Кононенко,

Л. Лисиченко, Л. Мацько, Ю. Мосенкіс, С. Руденко, О. Селіванова, О. Снитко, О. Сушко, О. Федик, І. Шевченко, Л. Шевченко та ін. Так, В. Кононенко звернув увагу на те, що до національно-духовних скарбів народу належить мова, у якій знаходить свій вияв психіка, світогляд, традиції та культура. Особливе місце дослідник відвів мовним символам, з'ясовуючи шляхи виникнення та характерні ознаки функціонування символіки як мовно-семіотичного явища [1].

Мова становить своєрідний макрообраз світу в усіх складних взаємозв'язках його елементів. На думку О. Федик, «мова за своєю знаковою національною природою закодує всю глибину осягнення світу, способи проникнення національної психології в таємниці живої й неживої матерії» [5, с. 22].

Метою дослідження є вивчення доквілля за допомогою фразеологічних одиниць, які функціонують у художніх текстах. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

1) проаналізувати специфіку використання мови в умовах пізнання навколишнього світу;

2) простежити роль лексико-фразеологічної системи мови в процесі вербалізації світосприйняття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема виявлення ролі мови в процесі світосприйняття викликає науковий інтерес і російських філологів. Так, зокрема, досліджуючи особливості взаємодії мови й способів пізнання світу, російська дослідниця Р. Хайрулліна стверджує, що мова є засобом активації розуміння світу при «розумінні цього процесу як збудження окремих ділянок мозку в актах розумової та мовленнєвої діяльності під впливом тих чи інших сигналів або стимулів» [6, с. 40].

Аналізуючи специфіку використання мови як вагомого чинника пізнання навколишнього світу, доходимо висновку про те, що тут поєднуються знання, отримані вербальними, а також і невербальними засобами, як-от: знаками, символами, мімікою, жестами.

У науковій літературі дослідження доквілля за допомогою вербальних засобів кваліфікують через поняття мовної картини світу, яка здатна розвиватися, відбиваючи зміни в пізнанні світу людиною. У кожній мові є універсальні й специфічні засоби збагачення мовної картини світу, що певною мірою залежить від типологічних і структурних особливостей кожної з мов. Такий підхід спростовує погляд окремих науковців на мовну картину світу як незмінну, сталу систему. Про сталість мовної картини світу, як зазначила Л. Лисиченко, можна говорити лише з огляду на те, що в кожній мові «зберігаються архетипові елементи «архаїчної» картини світу, тобто в мові відбиваються уявлення, які існували в час творення певного слова чи блоку слів» [2, с. 30].

Одним із чинників, що впливають на динаміку мовної картини

світу, є те, що в мові виникають лексико-фразеологічні прогалини, які вимагають відповідного заповнення. Крім цього, мовна картина світу «розвивається не тільки шляхом називання нових явищ, але й шляхом фіксації поглиблення знань про властивості вже відомих явищ і понять. У такому разі мовна картина світу реагує семантичним «ущільненням» відповідної ділянки й появою синонімів, близькозначних слів та іншими засобами, які фіксують уточнене значення» [2].

Окреме наукове зацікавлення викликає дослідження картини світу в художньому творі, адже в цьому випадку – це насамперед картина світу самого автора, його вміння інтерпретувати навколишню дійсність, використовуючи найрізноманітніші мовні засоби, серед яких провідну роль відіграють фразеологічні одиниці й фразеологізовані утворення.

Наукові студії довкола цієї проблематики дозволяють говорити про те, що в художній картині світу поєдналося реальне й ірреальне, те, що належить дійсності, й те, що належить художньо-образному світу. Як зазначає В. Мізецька, «наявність у художньому творі таких фігур, як персонаж від автора, оповідач – за умов їх участі в головних подіях – завжди свідчить про зіткнення двох світів – реального й художнього» [3, с. 175].

Крім цього, суб'єкт спостереження в художньому тексті або автор – це насамперед інтерпретатор; його картина світу – це одна з можливих інтерпретацій того, що ми називаємо дійсністю. Цю інтерпретацію й називають художньою картиною світу: вона «неповторна в кожного автора й може змінюватися в кожному конкретному творі.

Оскільки в художньому творі картина світу змальовується не лише через автора-оповідача, а й через персонажів твору, то можемо говорити про мовну діяльність цих персонажів як репрезентацію їх художньої картини світу. Автор здійснює добір відповідних мовних засобів, що містять оцінність, емоцію, експресію та спрямовані на реалізацію функції впливу на співрозмовника. У зв'язку з тим, що персонажі є представниками певної національно-культурної спільноти, то їхнє мовлення має відповідне забарвлення завдяки використанню лексико-фразеологічних ресурсів, фразеологізованих та стилістичних засобів, із-поміж яких у нашій праці виокремлюємо фразеологічні одиниці.

Мовна картина художнього твору є неоднорідною за своєю структурою, що пояснюється її призначенням – відтворити особливості світосприймання автора й персонажів, виявляючи при цьому специфіку індивідуального й колективного мовотворення. У цьому контексті ми погоджуємося з поглядами Ю. Мосенкіса на те, що мовна картина світу допомагає усвідомити народу його власне буття, а також збагнути своєрідність інших народів [4]. Такий підхід дозволяє стверджувати, що картина світу є невід'ємною частиною національно-світоглядної самоідентифікації народу.

Основні етапи дослідження мовної картини світу певною мірою пов'язуються зі специфікою аналізу художнього твору. Проте в наукових працях дослідження мовної картини світу на матеріалі художніх творів не має, на жаль, усебічного вивчення.

Вивчення картини світу здійснюється на основі охоплення всієї змістової сторони окремої національної мови, яка розглядається як багаторівневе утворення, що складається з окремих підсистем, кожна з яких містить у собі свою картину світу. Найбільш повно світоглядні орієнтири народу виявляються в лексико-фразеологічній системі мови, центральне місце у якій відводиться вербалізації навколишнього світу.

Перевага лексико-фразеологічної системи порівняно з морфологічною, синтаксичною, фонетичною полягає в тому, що лексичних і фразеологічних одиниць у мові є значно більше, ніж інших. Лексико-фразеологічна організація мови дозволяє змалювати світ у виразній, рельєфній, багатоаспектній формі, оскільки саме тут оптимального виявлення зазнають світоглядні особливості носіїв мовної картини світу. Помітну роль у процесі вербального характеру світосприйняття відводимо фразеологізмам, оскільки в їх семантиці є логічні операції виокремлення найвагоміших ознак довкілля через асоціативний пошук чогось такого, для якого ці ознаки – виразніші.

Повне та глибоке вивчення актуалізації світосприйняття людиною через посередництво слова не можливе без звернення до фразеологічного фонду мови. Визначальним аспектом досліджень у сфері фразеології виступає їхня лінгво-культурологічна спрямованість. Фразеологія мови – найцінніше джерело етнокультурної інформації, у якому найбільш яскраво відбиваються особливості світобачення, культурно-історичних традицій, устрою побуту, системи моральних норм та цінностей певного соціуму.

Вивчення особливостей світосприйняття засобами мови передбачає апелювання до фразеологічної семантики, яка потребує розширення об'єктів дослідження, зокрема фразеологічного фонду, почерпнутого з художніх творів місцевих авторів, які є не лише популяризаторами літературної мови у своєму краї, але й водночас носіями живого народного (неунормованого) мовлення. У їхніх творах актуалізуються словникові скарби української традиційної фразеології та фіксуються різні концептуальні явища, поширені тільки на певній території.

Словниковий фразеологізм, залучений до художнього тексту, може перебувати в незвичному для нього контекстному оточенні, що може привести до виникнення нових конотативних відтінків, а це дозволяє відслідковувати особливості світосприйняття українського народу. Крім цього, у контексті якнайповніше виявляються такі ознаки фразеологічної одиниці, як експресивність та емоційна оцінність, що є своєрідним полем можливостей для різних видів трансформацій,

градації, виникнення системних зв'язків у фразеології.

Висновки. Отже, художній текст є потужним способом фіксації некодифікованих фразеологізмів, які характерні для національної мови, але поки що не зафіксовані в лексикографічних джерелах, а також він слугує сприятливим лінгвістичним ґрунтом, семантичним тлом для появи авторських фразеологізованих висловів, які в майбутньому можуть доповнити інформацію про особливості пізнання навколишнього світу українським народом.

Перспективи подальших розвідок передбачають подальше вивчення фразеологічних засобів мови в процесі вербалізації пізнання довкілля.

Література

1. Кононенко В. І. Національно-мовна картина світу: зіставний аспект (на матеріалі української та російської мови). *Мовознавство*. 1996. № 6. С. 39.
2. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків: Основа, 2009. 191 с.
3. Мизецкая В. Я. Художественная картина мира и её модификации. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Іноземна філологія на межі тисячоліть*. Харків: Константа, 2000. С. 171–179.
4. Мосенкіс Ю. Л., Якименко М. В. Всесвіт у дзеркалі японської мови: словесні символи культури Японії. Київ: А+С, 2005. 352 с.
5. Федик О. С. Мова як духовний адекват світу (дійсності). Львів: Місіонер, 2000. 298 с.
6. Хайруллина Р. Г. Фразеологическая картина мира: от мировидения к миропониманию: монографія. Уфа: БГПУ, 2001. 285 с.

Soroka T.

– *Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of the English Language and Translation, Izmail State University of Humanities*
УДК 81'22 (811.161.2+811.111+811.133.1): 81'13

METHODOLOGY OF CONTRASTIVE TYPOLOGICAL INVESTIGATION OF THE UKRAINIAN, ENGLISH AND FRENCH AXIOMENS

The purpose of the article is to develop and to characterize the procedure of formalized analysis of lexical semantics; to define methodological principles of contrastive typological analysis of national values of unrelated languages. The object of this study is lexico-semantic groupings of words denoting philosophical, world outlook, scientific, social, political, moral, religious, legal, aesthetic values of Modern Ukrainian, English and French languages. The subject of this study is structurally defined organization of axionomens which are qualified as determined linguistic units taken from the lexicographical interpretative sources.

Key words: *axionomen, lexical meaning, matrix, generalized seme.*

Сорока Т.

– *кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та перекладу Ізмаїльського державного гуманітарного університету*

МЕТОДОЛОГІЯ ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ, АНГЛІЙСЬКИХ ТА ФРАНЦУЗЬКИХ АКСІОНОМЕНІВ

Мета статті – розробити й охарактеризувати процедуру